

Байженова Г.

АТА-ЭНЕНИН БАЛДАРДЫ ТАРБИЯЛООДО УКУК-МИЛДЕТТЕРИ

Байженова Г.

ПРАВА И ОБЯЗАННОСТИ РОДИТЕЛЕЙ В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ

G. Baizhenova

RIGHTS AND DUTIES OF PARENTS IN THE UPBRINGING OF CHILDREN

УДК: 347.59.63

Бул макалада ата-эненин балдарды тарбиялоодо укук-милдеттери каралган.

В статье рассмотрены права и обязанности родителей в воспитании детей.

The article considers the rights and responsibilities of parents in the upbringing of children.

Ата - аска тоо, эне - мөлтүр булак,

Бала жанып турган шам чырак.

Баланы тарбиялоо башаты үйдөн ата-энеден башталат.

Демек, никеден өтүп, жубайлар болгондон кийин бала күтүү да ата-эненин бактысы алардын келечеги орун басарлары.

Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодекси, Кыргыз Республикасынын Балдар кодексинде абдан туура ата-эненин милдеттери тарбия берүү, көзөмөлгө алуу, эрезеге жеткирүү эрежелери туура баса көрсөтүлгөн.

Ата-энелердин укуктары менен милдеттеринин теңдиги бирдей. Өздөрүнүн балдарына карата ата-энелер бирдей укукка ээ жана бирдей милдетти (ата-энелердин укуктарын) аркалашат. Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодексине ылайык жубайлар никеден өткөндөн кийин, ЖААК бөлүмүнө катталгандан кийин жубайлар болуп эсептелет. Андан кийин балалуу болгондон кийин аларды багуу, тарбиялоо, окутуу, эрезеге жеткирүү вазыйпасы да аларга жүктөлгөн.

Ата-энелердин укуктары балдар он сегиз жашка толгондо (бойго жеткенде), ошондой эле жашы жетпеген балдар никеге турганда жана мыйзамда белгиленген дагы башка учурларда – бойго жеткенге чейин, бала толук аракетке жөндөмдүү болгондо токтотулат.

Ата-энелер (аларды алмаштырган адамдар) баланы тарбиялоого билим алышына камкордук көрүүгө, жашына жана жөндөмдүүлүгүнө жараша анын иш-аракетин жетектөөгө милдеттүү.

Ата-энелер (аларды алмаштырган адамдар) баланын толук өсүшү, билим алышы, ден-соолугунун чыңдалышы жана аны үй бүлөдө жана коомдо өз алдынча турмушка даярдоо үчүн зарыл шарттарды түзүүгө милдеттүү. Ата-энесинин экөө тең (аларды алмаштырган адамдар) бирдей деңгээлде баланы тарбиялоо жөнүндө кам көрүүгө, тиешелүү түрдө багууга, аны материалдык жактан кармоого, турак жай менен камсыз кылууга милдеттүү.

Баланын толук өсүшү үчүн шарттарды тийиштүү бардык маселелер балдардын пикирин эске алуу менен жана балдардын кызыкчылыгынан улам өз

ара макулдашуу боюнча ата-энелер (аларды алмаштырган адамдар) тарбынан чечилет. Ата-энелер (аларды алмаштырган адамдар) ортодо пикир келишпестиктер болсо ал пикир келишпестиктерди чечүү үчүн үй-бүлөнү жана балдарды колдоо боюнча БӨЛҮМГӨ же сотко кайрылууга укуктуу.

Балдар укуктары жана кызыкчылыктарын коргоо алардын ата-энелерине жүктөлөт.

Ата-эне (аларды алмаштырган адамдар) өз балдарынын мыйзамдуу өкүлдөрү болуп саналышат жана кандай болбосун жеке жана юридикалык жактар, анын ичинде соттор менен болгон мамилелеринде атайын ыйгарым укуксуз эле алардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоп чыгышат.

Эгерде үй-бүлөнү жана балдарды колдоо боюнча БӨЛҮМ тарабынан ата-эне менен балдардын кызыкчылыгынын ортосунда карама-каршылык бар экени аныкталса, ата-эне (аларды алмаштырган адамдар) өз балдарынын кызыкчылыгынын атынан чыгууга укуксуз. Ата-эне (аларды алмаштырган адамдар) менен балдардын ортосунда пикир келишпөөчүлүк болсо, үй бүлөнү жана балдарды колдоо боюнча БӨЛҮМ балдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо өкүл дайындоого милдеттүү.

Мыйзамдуу өкүлдөр: Ата-энелер, бир туугандары, камкорчу жана көзөмөлчүлөр, педагогдор болушат. Мыйзамдуу өкүлдөр нотариалдык контора тарабынан күбөлөндүрүлгөн ишеним кат менен жана ага тете тастыкталган башка мекеме-уюмдардын ишеним каттары менен катыша алышат.

Ата-энелик укуктардын жүзөгө ашырылышы балдардын кызыкчылыктарына карама-каршы келбеш керек. Балдардын кызыкчылыктарын камсыз кылуу ата-эненин камкордугунун негизги жүйөөсү болууга тийиш.

Ата-эне укуктарын жүзөгө ашырганда ата-эне балдарынын тулку-боюнча жана психикалык жагынан дени сак, ыймандуу жетилишине залал келтирүүгө укугу жок. Балдарга тарбия берүүдө кайдыгерлик, зөөкүрдүк, оройлук, адамдык аброюн кемсинтүү, мазактоо же балдарды эзүү усулу болбоого тийиш.

Балдардын укуктары менен кызыкчылыктарына залал келтирип, ата-энелик укуктарын жүзөгө ашырган ата-эне мыйзамда белгиленген тартипте жоопкерчиликке тартылышат. Ата-энеси эки башка турган учурда балдардын жашап турган жери ата-энелердин макулдашуусу менен белгиленет. Бирок, дайыма эле мыйзамга ылайык камкордукка алынбайт же эптеп эле карыны ток болсо, кийими бүтүн болсо болду дегендей.

Макулдашуу жок болгон учурда балдардын жашай турган жери ата-энелердин макулдашуусу менен белгиленет. Макулдашуу жок болгон учурда ата-энелердин ортосундагы талаш-тартыш балдардын кызыкчылыгын көздөө жана балдардын ойпикирин эсепке алуу менен сот аркылуу чечилет. Мында сот баланын ата-энесинин, эркек менен кыз бир туугандарынын ар бирине жакындыгы, баланын жекече сапаттарынын ата-эненин ар бири менен баланын ортосундагы башынан келаткан мамилелерди, баланы тарбиялап өстүрүү шарттары түзүү мүмкүнчүлүгүн (иштин түрү, ата-эненин иш тартиби, ата-эненин материалдык жана үй-бүлөлүк ал-абалы ж.б) эске алат.

Кээ бир оор мүнөздөгү балдар, тентек балдар толук кандуу тарбия алып жатабы, бул өзүнчө маселе. Ата-энеси ажырашкан балдар ата-энелүү балдардан кемсинүүнү кабыл алышат. Анткени, бул абалды толук түшүнүүгө эрезеге жете электиги. Натыйжада, тартиби начар балдар менен бирге жүрүп, акыр аягы өкүнүч менен аяктайт. Мындай учурларда ата-энеликтен ажыратууну өтүнүшөт.

Ата-энелик укуктан ажыратуу сот аркылуу прокурордун катышуусу менен жана социалдык коргоо бөлүмүнүн өкүлүнүн катышуусу менен каралат.

Ата-эне (алардын бири) төмөндөгүдөй учурда ата-энелик укуктардан ажыратылышы мүмкүн, эгерде алар:

- 1) ата-энелик милдеттерин аткаруудан, анын ичинде алимент төлөөдөн кыянаттык менен качса;
- 2) жүйөлүү себептерсиз өз баласын төрөт үйүнөн (Бөлүмүнөн), болбосо дагы башка дарылоо мекемесинен, тарбия берүү мекемесинен, калкты социалдык жактан коргоо мекемесинен, калкты социалдык жактан коргоо мекемесинен же башка ушуга окшош мекемелерден алуудан баш тартса;
- 3) ата-энелик укуктарын кыянаттык менен пайдаланса;
- 4) балдарга зөөкүрдүк жасаса, анын ичинде анын тулку боюна жана психикасына зомбулук көрсөтсө, жыныстык кол тийгистигине кол салса;
- 5) аракеттик же баңгилик өнөкөт илдети болсо;
- 6) өз балдарынын өмүрүнө же ден соолугуна, болбосо жубайынын өмүрүнө же ден соолугуна каршы атайылап кылмыш жасаса;
- 7) жашы жетпеген өз балдарынын селсаяктыгына жол беришсе.

Бул тарбиялоо мекемелеринин, дарылоо мекемелеринин, калкты социалдык жактан коргоо мекемелеринин жана ата-энесинин көзөмөлүнөн ажыраган балдар турган мекемелер үй бүлөгө берилиши мүмкүн экендеги, аларга белгилүү болгондон 7 күндүн ичинде бул мекемеге билдирүүгө мүмкүнчүлүк берилген. Бул жагдай деле көрсөтүлгөн мөөнөттө эмес, кечигүү менен же бир кырсык болгондон кийин гана чара көрүлө баштайт.

Бирок, өз убагы да чара көрүү алдын алуу чаралары же туруктуу иш алып баруу иштери солгун көз жаздымда калып жатпайбы? Атап айтканда ата-

эненин көзөмөлүнөн ажыраган балдардын тагдырын иликтөө, көзөмөлчү, камкорчу берүү, жетимдер үйүнө орноштуруу мыйзамдын талабына ылайык так туура иш жүргүзүү болбой жатат, болсо дагы өз убагында эмес. Мыйзамда жогорудагыдай мөөнөттөрү да көрсөтүлгөн. Тийиштүү органдар мекемелер өз ара биргеликте мыйзамга ылайык иш жүргүзсө болмок. Иш жүзүндө мындай иш алып баруу көрүнбөйт же иш жүргүзүлбөйт дегенге да болбойт. Мыйзам бар, бирок жеткиликтүү иштете албай жатабыз. Ата-энелерден ажыраган балдардын башкача айтканда тоголок жетимдердин андан аркы тагдыры менен эч кимдин иши жок. Алар эрезеге жеткен кезде туура жолун таба албай калып жатышат. Ушул маселени тийиштүү органдар аркылуу биргелешип чечүү зарыл.

Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодексинин 127 бер. 3п.4п 2 абзацында ата-эненин камкордугусуз калган балдар жөнүндө мамлекеттик маалымат банкын түзүү жана жайгаштыруу, пайдалануу тартиби. Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан аныкталат. Тилекке каршы мындай маалыматтар талапка ылайык иш жүзүндө жүргүзүлбөгөндүктөн так маалымат жок. Ушул эле беренин 1жана 2 п.да каралган милдеттерди аткармаган күнөөлүү адамдар Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте жоопкерчиликке тартылат. Кыргыз Республикасынын жазык кодексинде 161,162,163 бер. өз милдетин мыйзамга ылайык аткармаган ата-энелер мындай милдеттер жүктөлгөн адамдар, башка жактар, педагогдор билим берүү кызматкерлери, тарбиячылар, дарылоо мекемелеринин жашы жетпегендерге көзөмөл жүргүзүүчүлөр боюнча кылмыш жазалары көрсөтүлгөн. Ошондуктан мындай иштерди болтурбоо жөнүндө алдын ала себептерди изилдөө жүргүзүү менен аныктап, маалыматтарды тактап, кайсы жерде же кайсы аймакта мындай укук бузуулар талапка жооп бербей жаткандыгы маалымат такталып, биргеликте иш жүргүзүлүп, чогуучаран иш жүргүзүлсө жакшы болмок.

Бул иштер тыкыр көзөмөл болбогондуктан ата-эненин көзөмөлүнөн ажыраган балдар жер төлөлөрдө уктап өз билген иштерин жасап жүрүшөт. Аларды кылмыш жасабайт деп ким кепил боло алат. Буга мисал Ош шаардык сотунун 2013-жылдагы статистикалык маалыматы боюнча аталыктан, энеликтен ажыратуу боюнча 47 иш түшкөн 34 иш канааттандырылып 9 иш кароосуз калтырылган. Ал эми 2014-ж 9 айдын жыйынтыгы боюнча 59 иш каралган 32 иш боюнча арыз канаттандырылган. Мындайча айтканда ата-энелик укуктан ажыратуу боюнча иштер азайбастан эле көбөйгөнү көрүнөт. Бул абдан кейиштүү маселе. Ушул жагдайдан улам иш тиешелүү жогорудагы аталган органдар тарабынан иш алып барылбай жатат десе да болот.

Жогорудагы иштер боюнча тийиштүү мекеме-органдар соттун чечими чыгарылганы менен эле канааттанып калгандай көрүнөт.

Ата-энелердин балдарды тарбиялоо укук милдеттери тийиштүү мекеме органдар аркылуу

маселени коюп мыйзамдын талабына ылайык иш алып барууну талап кылууга жатат. Кайсы аймакта иш көп болсо, себеби эмне, жеринде изилдеп, жыйынтык чыгарып, мектепти же аймактык округбу, ата-энелердин катышуусу менен тиешелүү органдын өкүлдөрү менен биргеликте байма-бай жыйындарды өткөрүп, талапка ылайык тарбия бербеген ата-энелерди уяткарып, керек болсо мыйзамга ылайык жоопкерчилиги суралыш керек.

Базар экономикасына шылтап балдарды багуу максатында деп ата-энелери балдарын чоң эне, чоң ата, таята, таенелерине таштап кетип жаткан учурлар көп эле кездешет. Бирок, алар көзөмөлгө алып

жатабы, татыктуу тарбия берип жатабы, муну менен эч кимдин иши жок. Мурунку учурларда жаш балдардын арасында кылмыштуулукту жоюу ата-энелердин талапка ылайык тарбия берүүсүнөн четтеп кеткендерге анализ жасалып, сот органдары дагы көрсөтмө процесстерди курамы менен жерине барып, кылмыш иштерин жана жарандык иштерди карачу эле. Ошол эле ата-энелик укуктан ажыратылган иштерди жеринде барып караса, ошол аймак боюнча таасирин бербек. Бул мындай иштерди болтурбоонун алдын ала чаралары катары болмок.

Рецензент: д.филос.н., профессор Үтүров К.